

2. *Angeli, tam boni quam mali, iudicio universali comparituri omnes.*—Dicendum tamen est primo, omnes Angelos, tam bonos quam malos, comparituros in iudicio, et aliquo modo illud subituros. In hac assertionem omnes conveniunt, et de bonis quidem Angelis constat, quia Christus dixit omnes Angelos Sanctos venturos secum ad iudicium. De malis autem omnes Theologi idem docent, quia est fere eadem ratio, et quia ad gloriam Christi spectat, ut eo die illi *curvetur omne genu*, sicut Paulus exposuit. Et quia tam boni quam mali Angeli ad salutem vel damnationem hominum aliquid cooperati sunt, et aliquod ministerium exhibent circa præmium vel pœnam eorum, ideo oportet ut huic generali iudicio omnes assistant, et Christo, ut universorum Domino, subjiciantur. Et hinc fit effectum hujus iudicii saltem indirecte redundaturum ad Angelos. Gaudebunt enim boni de consortio Sanctorum hominum, et de fructu sui ministerii, et similiter accrescet malis aliqua confusio, et accidentaria tristitia ex condemnatione pravorum hominum. Nam ipsi etiam detrudentur in infernum. Et de malis quorum causa extiterunt, novo aliquo modo punientur, saltem per novam quamdam ignominiam, et publicam infamiam.

3. *Angeli a Christo iudicandi omnes.*—Secundo dicendum est, probabilius videri omnes etiam Angelos esse iudicandos quoad præmium et supplicium essentielle, iudicio saltem approbationis et condemnationis. Ita sentit Bonaventura, in 4, dist. 47, art. 1, q. 4; et Richardus, a. 1, q. 6; et probatur primo ex illo 2 Petr. 2: *Si Deus Angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in Tartarum tradidit cruciandos, in iudicium reservari.* Quorum verborum sensus est, Deum non pepercisse Angelis peccantibus, eosque carceribus addictos in iudicii diem reservasse, utique iudicandos et puniendos. Ita exponit August., lib. 41 de Civit., cap. 33, et l. 21, c. 23, et l. de Natura boni contra Manich., cap. 33; et similem sententiam ex Andrea Apotolo refert Abdias Babylon., l. 3. Ex quo loco sumpserunt aliqui veteres Patres occasionem, ut dicerent dæmones nondum puniri igne inferni, donec in iudicio universali iudicentur, et ad æternum ignem damnentur. Hoc enim sensu intelligunt dixisse Petrum, omnes in iudicium reservari. Ita sentit Justinus, in dial. cum Triphone, quem refert et sequitur Irenæus, l. 5 Contra hæreses, c. 33; et utriusque sententiam refert et approbat Eusebius, l. 4

Hist., c. 17, alias 18; et Nicephorus, l. 4, c. 6. Qui etiam putant, ante adventum Christi non certo cognovisse dæmonem suam damnationem; post Domini autem adventum intellexisse, ignem æternum sibi esse paratum. Quod etiam refert et probat Oecumenius, 1 Petr. 5. Verumtamen hæc sententia quoad aliquid singularis est, et non est probanda. Nam tam certum est Angelos malos a principio suæ damnationis esse igni traditos, et cognovisse suam damnationem æternam, quam idem est certum de hominibus peccato mortali decedentibus, seu quam est certum Angelos bonos esse beatos. Potest autem illa sententia pie exponi, ut postea dicam. Ex illa ergo tantum sumimus id (quod ii Patres supponunt), Angelos, scilicet, fore a Christo iudicandos, et malos ipsius sententia esse in infernum detrudendos, ut inde nunquam amplius possint emergere, sicut nunc eis permittitur, ut ex Apocal. 12 et 20 colligitur, in illis verbis: *Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis et sulphuris, ubi et bestia et pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte, in sæcula sæculorum.* Et quoad hoc dici possunt fuisse prius dæmones incerti de sua pœna, nimirum, quantum ad hanc perpetuam incarcerationem in loco inferni, et privationem illius potestatis et libertatis, quam in hoc mundo possidebant. Et hoc sensu conquerebantur de Christo, Marc. 1: *Quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? venisti ante tempus perdere nos?* Ex quo loco potest etiam conclusio posita confirmari. Nam (ut Glossa ibi exponit) suspicabantur dæmones se fore statim a Christo iudicandos, et in infernum præcipitandos, et hanc vocabant perditionem suam. Præterea idem confirmari potest ex illo 1 ad Cor. 6: *Nescitis quoniam Angelos iudicabimus?* Quod de iudicio universali exponunt Chrysostom., Theodoretus, Ambrosius, Anselmus, et alii Græci Latini, quamvis aliqui eorum de malis Angelis, alii absolute de omnibus intelligant. Sed nihil refert, nam idem redit sensus. Unde Ambrosius ibi ait, eodem modo iudicandos esse Angelos, quo et mundus iudicabitur. Nec potest hic locus convenienter exponi de iudicio tantum indirecto, seu quoad præmium accidentale. Tum quia Paulus eodem modo dicit, a nobis iudicatum iri Angelos, sicut mundum, et ita de eodem iudicii genere ab omnibus exponitur. Tum etiam quia per illud indirectum iudicium non proprie iudicantur Angeli, sed homines, et ex accidenti redundat in Angelos. Pauli autem

verba possunt proprie, et in rigore intelligi. Quapropter Clemens Roman., lib. 7 Const., cap. 33, dicit venturum Christum in throno regni sui, ad condemnandum deceptorem mundi diabolum, et ad tribuendum unicuique pro actionibus suis. Similia habet Lactant., lib. 7, cap. 26. Certum est autem, si mali Angeli iudicandi sunt iudicio condemnationis, multo magis esse iudicandos Sanctos Angelos iudicio approbationis. Secundo, possumus argumentari ratione, quia ex Angelis et hominibus Sanctis constituitur unum Christi corpus, una Ecclesia, et una Dei civitas, et omnibus retribuitur pro meritis præmium ejusdem rationis; ergo conveniens est ut publicum iudicium cum retributione fiat, non solum de hominibus, sed etiam de Angelis. Patet consequentia, primo, quia hic habent locum omnes rationes et congruentiæ ad divinam providentiam pertinentes, propter quas voluit Deus fieri generale hominum iudicium, ut supra vidimus. Quia hoc pertinet ad manifestationem divinæ justitiæ et misericordiæ. Pertinet etiam ad honorem et gloriam Christi, ut, sicut est caput et rex Angelorum, sit etiam supremus iudex. Pertinet quoque ad honorem Sanctorum Angelorum, ut eorum merita et coronæ in conspectu, tum hominum, tum Angelorum, laudem et honorem accipiant. Deinde, quia nihil est quod impediatur quominus ita fiat. Quia, licet Angeli jam receperint præmium vel pœnam, et consequenter iudicati fuerint, illud tamen iudicium fuit privatum respectu hujus universalis iudicii, sicut etiam de hominibus est necessario dicendum. Item, licet Christus non sit redemptor Angelorum, est tamen salvator et justificator, ideoque debuit esse iudex etiam quoad essentielle præmium. Quod autem in Symbolo tantum profiteamur esse iudicem vivorum ac mortuorum, non propterea negatur futurum etiam esse iudicem Angelorum; sed docetur id quod certum est, nobisque necessarium; tacentur autem reliqua, nostræque inquisitioni relinquuntur; quanquam sub nomine *vivorum* Angeli possint comprehendi.

SECTIO IX.

Quomodo sint omnium causæ et opera in iudicium manifestanda.

1. In præcedentibus sectionibus multa attigimus, quæ sub hoc titulo comprehendi videntur; prætermitti tamen non potuerunt, quia res sunt adeo inter se connexæ, ut non

possint disputatione sejungi; hic ergo solum addemus ea quæ ad complementum hujus disputationis dicenda supersunt. Hactenus enim descripsimus adventum iudicis, et omnium iudicandorum conventum, unde fit reliquum ut ipsum actum iudicandi describamus. Cum vero in hoc duo contineantur seu requirantur, scilicet causæ cognitio ac manifestatio, et sententiæ prolatio, iis duobus explicatis, erit iudicium absolutum, et omni ex parte declaratum.

2. *Judex et iudicandi visibiliter apparebunt.*—*Objectio.*—*Solutio.*— Ut ergo de priori dicamus, supponendum est quod sæpe est in superioribus inculcatum, hoc iudicium futurum esse sensibile quoad mutuam præsentiam iudicis et hominum iudicandorum. Itaque non solum Christus conspiciet et conspicietur a Sanctis hominibus, sed etiam a malis et iniquis; quod videtur de fide certum, ex illo Matth. 24: *Sicut fulgur exit ab Oriente, et paret usque in Occidentem, ita erit adventus Filii hominis.* Ex quo colligunt omnes Patres, Christum venturum manifeste, ut ab omnibus videatur. Unde inferius dicitur: *Videbunt Filium hominis venientem in nubibus celi;* et c. 22: *Congregabuntur ante eum omnes gentes,* ubi significatur aperte mutua ac sensibilis præsentia. Quæ non obscure etiam colligitur ex colloquio quod ibi describitur inter iudicem et iudicandos. Et c. 26: *Videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem cum nubibus celi.* Ex quibus locis non solum constat, visuros omnes homines Christi humanitatem, sed etiam externam gloriam, et majestatem, et claritatem corporis ejus, ut cum Magistro docent Theologi omnes in 4, dist. 48; et est sententia August., Enarrat. in Psalm. 85, circa illa verba: *Respice in me, et miserere mei;* et Enarrat. in Psalm. 109, circa illud: *Tecum principium in die virtutis tuæ.* Et facile suaderi potest ex omnibus quæ in superioribus dicta sunt de secundo Christi adventu visibili ac sensibili, et de differentiis inter primum et secundum adventum, et de gloria et majestate secundi. Illa enim omnia probant, illam gloriam et majestatem conspiciendam esse ab omnibus hominibus iudicandis. Loquor autem de claritate corporis, et majestate externa ac sensibili; nam gloria divinitatis non ostendetur reprobis, sed tantum Sanctis, ut recte docuit Augustinus 4 de Trinit., c. 13; et Isidor., lib. 4 de Sum. bon., c. 30. Non enim decet tantum bonum iniquissimis hominibus com-

municari; maxime cum ad iudicium illud transigendum necessarium non sit; ideo enim fiet iudicium per humanitatem, ut in ea conspiciere possint reprobi suum iudicem, quem in divinitate propter ejus eminentiam intueri non decebat. Dices: ergo nec necesse erat ut viderent gloriam corporis Christi; satis enim esset formam humanam conspiciere, quam suo arbitrio manifestare potest corpus gloriosum, non manifestata claritate sua. Adde, videndum esse Christum a damnatis in forma crucifixi; ergo non videbitur ab eis gloria corporis ejus. Maxime quia visio hujus gloriæ et claritatis posset reprobis parere aliquod gaudium. Respondetur negando consequentiam, quia ad terrorem damnatorum, eorumque confusionem, oportet ut videant saltem sensibilem gloriam Christi hominis, ex qua non solum voluptatem non capient, sed potius turbabuntur timore horribili, quia non conspicient illam claritatem, ut ejus pulchritudine fruantur, sed ut in illa tanquam in signo videant et Christi gloriam et majestatem, et quid ipsi amiserint. Quod autem dicitur Christus videndus in forma crucifixi, si intelligatur quoad corporis figuram et situm, fictitium est, et sine fundamento; si autem intelligatur, quod videbunt in eo insignia crucifixionis, verissimum quidem est, juxta illud Zach. 12: *Aspicient ad me, quem confixerunt*, quod de hoc mysterio exponit Joan., c. 19, et significatur Apoc. 1: *Ecce venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt*, ut notat Ignat., ep. 40 ad Smyrnenses; et Cypri., ser. de Ascen.; et Chrys., hom. de Cruce et latrone, et hom. 49 Imperf. in Matth.; et Hier., ep. 1 ad Heliodor., et alii in superioribus allati. Non repugnat autem videre hoc modo Christum crucifixum, et videre illum in majestate sua, quia illa insignia passionis in ejus corpore glorioso manent cum summa gloria et decore.

3. *Opera omnia in iudicio examinabuntur. — Quid sit aperiri libros in die iudicii. — Obiectio. —* Secundo supponendum est, in illo iudicio manifestanda esse iudicandorum opera, tam bona quam mala, quod spectat ad cognitionem et probationem causæ, de qua ferendum est iudicium. Quæ veritas, sic absolute proposita, de fide est, ut constat ex locis supra tractatis, Matth. 25, 2 ad Cor. 5, et aliis. Duo autem sunt potissima testimonia, in quibus hic actus divini iudicii specialius describitur. Primum est Daniel. 7: *Judicium sedit, et libri aperti sunt*. Secundum est Apoc.

20: *Et vidi mortuos magnos, et pusillos stantes in conspectu throni, et libri aperti sunt, et alius liber apertus est, qui est vitæ, et iudicati sunt mortui ex iis quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum*. In quibus locis, quamvis Sancti variis modis explicent librorum metaphoram, tamen omnes intelligunt (quod Joannes satis explicuit) ea librorum apertione significatam esse operum omnium manifestationem. Augustinus ergo, 20 de Civit., c. 14 et 15, per libros qui aperti sunt, intelligit Sanctos, in quorum mentibus et cordibus divina voluntas et lex veluti clara et expressa cognosci potest; per librum autem vitæ, intelligit vim divinam, qua unicuique præsens fiet quidquid in vita male aut bene gessit. Cum enim ad iudicium operum necessaria sit cognitio legis seu juris, facti seu operis, plures etiam libri videntur esse necessarii. Alii, in quibus præcepta scripta sint; alii, in quibus ipsorum operum historia sit conscripta; priores ergo libros intelligit Augustinus esse corda Sanctorum, divinum jus ac divinam voluntatem exprimentia; alterum autem librum vitæ intelligit esse memoriam factorum omnium, quæ virtute divina in omnibus hominibus iudicandis fiet. Et eandem fere expositionem sequens Richard. Victorin., in dicto lib. de Potestate iudic., intelligit, priores libros non esse quoslibet Sanctos, sed solos insignes ac perfectos viros, in quibus divina lex ac voluntas tanquam in speculo relucet. A qua interpretatione non abhorret Theod., Daniel. 7, nec Anselmus, in Elucidario. Qui addit, librum vitæ esse vitam Jesu, quæ omnibus debet esse norma vivendi, et intelligi potest quasi lex, per quam omnes sunt iudicandi. Beda vero, per libros apertos intelligit Scripturas, in quibus præcepta divina continentur, quæ omnia probabiliter excogitata sunt. Vera tamen interpretatio et maxime litteralis esse videtur, plures libros, qui aperiendi sunt, esse omnium hominum et Angelorum conscientias, in quibus tam jura quam facta conscripta reperientur, juxta illud Isai. 51: *Lex mea in corde eorum*; et Psal. 36: *Lex Dei ejus in corde ipsius*; et illud Jerem. 17: *Peccatum Juda scriptum est stilo ferreo in ungue adamantino exaratum super latitudinem cordis eorum*. Igitur ex iis quæ in conscientias scripta fuerint, singuli iudicandi sunt. Unde Paul., ad Rom. 2: *Thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi iudicii Dei*; et infra: *Ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente il-*

lis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium in die, cum iudicabit Deus occulta hominum. Recte ergo per libros qui aperiendisunt, ex quibus iudicandi sunt mortui, conscientias seu memorias singulorum interpretamur cum Hieronymo, et Theodor., Dan. 7. Per librum autem vitæ, recte etiam intelligunt Hieron. et Aug., dicto l. 20, c. 13, librum illum viventium, seu divinam mentem, in qua prædestinati omnes conscripti sunt. Hic enim est frequentior usus hujus vocis in Scriptura, ut latius tradit D. Thomas 1 p., q. 24, et præsertim apud Joann., in Apoc., c. 13: *Adoraverunt eam omnes qui habitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ*; et eodem c. 20: *Qui non est inventus in libro vite scriptus, missus est in stagnum ignis*. Idem fere habetur c. 21 et 22. Unde in aliis libris dicuntur esse conscripta omnia opera, in hoc vero libro vitæ præcipue dicuntur scripta nomina, seu personæ. Nam, sicut in militia alius est liber, in quo scribuntur delecti milites, alii vero in quibus describuntur vel leges, vel facta militum, ita in præsentem, præter eos libros, in quibus scribuntur facta hominum, est liber vitæ in Deo, in quo describuntur qui ad vitam æternam sunt electi; qui in die iudicii aperiendus est, quoniam perspectis omnium conscientias et operibus, statim constabit qui sint de numero prædestinatorum, qui vero non, et omnibus notum fiet quomodo Deus et summa misericordia eos elegerit, et admirabili providentia per consentanea media ad fidem perduxerit, et non minori justitia eis præmium reddat. Dices: cur non fit mentio alterius libri, in quo scripti sint reprobi, qui dici poterit liber mortis. Respondent Augustinus et D. Thomas, eos, qui repudiatur et rejiciuntur, non solere singulariter in libro describi. Hieronymus autem sentit dari librum mortis, non quidem in mente Dei, sed dæmonis; quia, licet Deus scientiam habeat omnium reproborum, tamen non per se, et quasi ex voluntate et intentione sua illos descripsit in mente sua, sed solum quia ipsi futuri erant tales, ideo eos præscivit, quod Augustinus et Thomas intendunt. At vero dæmon suum librum habet, in quo reprobos et eorum opera scribit, quem ipse quidem in die iudicii proferet, ut sui imitatores accuset. Tamen, quia Deus per illum librum non iudicabit, sed per singulorum conscientias, et suam scientiam, ideo de illo libro non fit mentio in Scriptura. Ex iis ergo satis constat,

omnium opera manifestanda esse in die iudicii, sub quibus facta et dicta, et occultissimæ cogitationes comprehenduntur; omnia enim hæc in conscientias scribuntur, et omnibus proprium aliquod præmium, vel supplicium respondebit.

4. Duo autem circa hoc inquiri possunt. Primum, an omnia et singula opera omnium hominum et Angelorum fient nota omnibus aliis, an vero tantum singulis manifestanda sint, quæ sunt unicuique propria. Nam de hoc secundo nullum est dubium inter Theologos, tum propter adducta testimonia Scripturæ; tum etiam quia hoc spectat ad æquitatem divini iudicii, ut uniusejusque causa legitimo testimonio comprobetur, quale erit in singulis testimonium propriæ conscientiæ, ut ex Paulo adductum est. De primo autem aliqui Theologi dubitant, quia non existimant illud esse necessarium ad æquitatem divinæ justitiæ. In quam sententiam videntur inclinare Paludan., in 4, dist. 47, q. 1, a. 2; et Durand., q. 2; multo autem verior est contraria sententia, quam tenet D. Thomas, d. 43, q. 1, art. 5, quæst. 3; et Bonav., ibidem, a. 3; et Richard., a. 7, et d. 47, a. 4, q. 3; et Soto, q. 2, a. 3. Atque ad id persuadendum afferri possunt, præter ea quæ hic diximus, permulta alia, quæ secti 5 et 7 adducta sunt. Ratio est, quia non haberet illud iudicium perfectam rationem generalis iudicii, ac fere supervacaneum esset, si omnium causæ non essent in publicum proferendæ, et sententia ac ratio ejus omnibus manifestanda.

5. *Quomodo omnes omnium conscientias cognoscent in iudicio qui aderunt. — Operum vocalis manifestatio in die iudicii futura. —* Hinc oritur secundum dubium, quomodo hæc cognitio seu manifestatio faciendâ sit. In quo multa includuntur, scilicet, an faciendâ sit per mentalem tantum manifestationem, an per vocalem. Item, an sit in momento, vel in tempore faciendâ. De quibus omnibus Theologi locis citatis multa scribunt; sed, ut recte dixit Magister, cum de hac re nihil per Scripturam neque per Ecclesiam sit nobis revelatum, nihil potest certo fundamento affirmari, cum Deus illis et aliis modis, prout sibi placuerit, hoc facere possit. Tamen conjecturis utendo, verisimile est quod omnes Theologi docent, hujusmodi causæ manifestationem non esse totam vocibus sensibilibus exprimendam, esset enim res valde morosa, et non necessaria, ut optime Augustinus, lib. 20